

**Családalapítási stratégiák a XXI.
században Magyarországon**

A kapunyitási pánik jelentősége

Jelige: SMN 413

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
I. Nők helye a társadalomban.....	5
I.I. Történeti áttekintés.....	5
I. II. Nők az oktatásban.....	7
I. III. Nők a munkaerőpiacon.....	8
I. IV. Nemi szerepek átalakulása	10
II. Változó értékek hatása családalapítási szokásokra.....	12
II. I. Generációk közötti különbségek	12
II. II. Kapunyitási pánik.....	13
III. Demográfiai következmények.....	17
IV. Empirikus kutatás.....	21
Összegzés	30
Felhasznált irodalom	32
Mellékletek.....	37

Bevezetés

A téma fontosságát azok a demográfiai adatok bizonyítják, amelyek megmutatják, hogy Magyarország népességszáma a természetes fogyás jellemző. A szakirodalmak az 1,3 alatti termékenységet mutató országokat szuperalacsony termékenységgel jellemzi. Ennek tartós fennállása esetén 45 év alatt megfeleződhet a lakosság száma. Magyarországon már a nyolcvanas évek óta folyamatosan csökken az élve születések száma, a helyzet egyelőre azért nem ennyire radikális, mert a pozitív vándorlási egyenleg némileg mérsékli (Öri - Spéder, 2012).

A gyermekvállalási kedv csökkenése nemcsak magánügy, hiszen az előregedő társadalmak jóléti rendszereinek működése is veszélybe kerülhet. A háttérben álló tényezők feltárása ezért állami érdek, hiszen csak ezek megismerése teszi lehetővé a megoldási lehetőségek kidolgozását. A házasságkötések és születések számának visszaesése és későbbi életkorra tolódása egyszerre okai és következményei is a családalapítási szokások megváltozásának, amelyek komplex rendszerben történő vizsgálata a dolgozat célja.

A különböző társadalmi csoportok családalapítási szokásai eltérő mértékben változtak, a bemutatásra kerülő jelenségek különösen a magasabb iskolai végzettségű személyek családtervezését befolyásolják.

A családalapítás aktuális trendjeit alapvetően meghatározza a nők társadalmi helyzetének változásai, ezért a dolgozat első fejezetében azt mutatom be, a történelem során hogyan alakult át a nők helye a társadalomban. Azokban a történelmi korokban, amikor még nem voltak a munkaerő-piac szereplői, nem rendelkeztek jövedelemmel, így létfenntartásuk a férfiktól függött: kezdetben az apjuktól, később a férjüktől. Az önmegvalósításuk kiteljesedését a feleség és anya szerep jelentette, így fontos egyéni életcél, társadalmi elvárás és gazdasági kényszer volt számukra a házasságkötés.

Oktatásuk elterjedése és a munka világába való integrálódásuk azonban a női önkép és társadalmi szerepeik megváltozását hozta magával. Az egyre magasabb iskolai végzettséget szerző nők tudásuk, tehetségük révén a társadalom hasznos tagjává válhatnak a nélkül is, hogy családot alapítanak. Így a párválasztás és gyermekvállalás motivációi is átalakulhattak.

A gazdasági-társadalmi változások nemcsak a nőkre, hanem mindkét nem családalapítási terveit befolyásoló hatásokkal is jártak. A piactársadalomra alapozott tudásalapú társadalmakban egyre többen végeznek felsőfokú tanulmányokat, az iskolai részvétel is elhúzódik. A tanulással

töltött évek meghosszabbodásával a fiatalok legtöbbje még nem képes a felnőttiséggel járó szerepeik betöltésére.

A tanulmányok folytatása miatt a munkába állás ideje is kitolódik. Az önálló jövedelemmel nem rendelkező felnőtt korú személyek így jóval hosszabb ideig lakhatnak otthon - mint az előző generációk - szociális értelemben gyermeki státuszban maradva. A jelenség össztársadalmi szinten a demográfiai mutatók visszaeséséhez vezet, hiszen az otthonról való elköltözés és a munkába állás kitolódása legtöbbször a gyermekvállalás elhalasztásával is jár.

A kései serdülőkor jelensége még kevésbé kutatott téma Magyarországon, pedig mind egyéni, mind társadalmi szinten feszültségek és problémák egész sorát generálhatja. A dolgozat második fejezetében megpróbálom ismertetni, hogy a napjainkban biológiai értelemben a gyermekvállalásra legalkalmasabb korosztály milyen értékrendbeli változások között váltak (válnak) felnőtté, s ezek hogyan befolyásolhatják személyiségfejlődésüket, jövőképüket, karrier- és családtervezésüket.

A harmadik elméleti fejezetben azokat a demográfiai adatokat mutatom be, amelyek a családalapítási szokások megváltozásának következményei: a születések és házasságkötések számának csökkenését, az első gyermek vállalásának és az első házasságkötés átlagéletkorának, továbbá az élettársi kapcsolatok számának növekedését.

Empirikus kutatásom az utóserdülőkor és a kapunyitási krízis jelenségére irányul. Tizenkét félig strukturált interjút készítettem el, azzal a céllal, hogy megismerjem az Y generációhoz tartozó, jelenleg is felsőfokú tanulmányaikat folytató interjúalanyaim jövőbeli terveit, szorongásait elsősorban az olyan életre szóló döntésekkel kapcsolatban, mint a családalapítás és a karriertervezés.

A dolgozat alaphipotézise, hogy a különböző társadalmi, gazdasági környezet meghatározza az emberek családdal kapcsolatos elképzeléseit. A folyamatos változások miatt ezért a különböző korszakokban más és más családmodellek voltak uralkodóak. Napjainkban a családtervezésénél egyre inkább racionális és gazdasági okok befolyásolják a fiatalok döntéseit, s ezért helytálló a családalapítási stratégia kifejezés.

I. Nők helye a társadalomban

I.I. Történeti áttekintés

Az ősközösségben élő asszonyok a törzsek megbecsült tagjai voltak. Feladataik nem csak az utódok felnevelésére korlátozódott, hanem kiterjedtek az élelmiszerek összegyűjtésére, a ruházat elkészítésére, különféle anyagok megmunkálására, a lakóhely kialakítására, használati tárgyak kifejlesztésére is. Sokféle funkciót tölthettek be a csoporton belül, orvosok, varázslók, de törvényhozók és vezetők is lehettek, a tudás birtokosaivá válhattak, amely a férfiakkal való egyenjogúságot tette lehetővé. Életmódjuk, mindennapi megpróbáltatásaik miatt átlagos életkoruk 20-30 év között alakult (J.M. Adovasio és munkatársai, 2007).

Az ókorban nagy változás következett be a nők helyzetében, hiszen otthonaikon kívül szabadságuk korlátozva volt: az apjuktól, később férjeiktől függtek. A férfi volt az élet és halál ura, aki gyermekét megölhette, vagy rabszolgának is eladhatta. A nők nem rendelkeztek szavazati joggal, ezzel teljesen kizárták őket a közügyekbe való beleszólásból és a demokráciából. Az őskorban még egyenrangú partnerként kezelt nők alárendelt helyzetbe kerültek (Gregor, 2005). A családi és a politikai élet is a férfiak irányítása alatt állt (Németh, 2001).

A középkori feudális társadalmakban továbbra is kedvezőtlen maradt a nők társadalmi helyzete. A középkori szokásrend szerint a 12 éves lányok nagykorúnak és férjhez adhatónak számítottak. A jobbágyi és polgári családokból származó leánygyermek a házasság után férjük családjához költöztek, ahol földművelés és a háztartás rendben tartása volt a feladatuk. A nemesi státuszú hölgyek az apáca és a várúrnő szerep közül is választhattak. Nekik lehetőségük volt szellemi képzésben részt venni, olvasni és írni tanulni (Katus, 2001).

Az akkori joggyakorlat még mindig kirekesztett minden nőt a döntésekből, arra hivatkozva, hogy mérsékelt értelmi képességekkel rendelkeznek, könnyelműek és alattomosak. A férjnek a házasság után joga volt ellenőrzése alatt tartania nejét, testét birtokolhatta. A külvilággal való kapcsolattartás is kizárólag az ők kiváltsága volt, míg a nők elszigetelve éltek. A keresztény egyház a nő szerepek közül a szüzességet és az anyaságot tekintette csak értéknek (Katus, 2001).

Az öröklési rend is máshogyan alakult a különböző társadalmi státuszú családokban. A jobbágyi és polgári családokban a vagyon egyenlő mértékben öröklődhetett a különböző nemű

gyermekek között, míg a nemesi családokban a lányokat csak az apja tulajdonának negyede illethette meg (Erdélyi, 2008).

A kora újkorban a nők munkavégzése a családi gazdaságokra korlátozódott, míg az iparosítás során elvált egymástól a háztartás és a gazdaság, s ekkor léptek be a nők is a munkaerőpiacra. Sokan cselédként dolgoztak, majd az ipari és szolgáltató szektorban is egyre nagyobb kereslet indult meg a női munkaerő iránt, amelyet a munkaadók gyakran embertelen körülmények között és a legtöbbször alacsonyabb bérért foglalkoztattak, mint a férfiakat. Magyarországon 1870-ben már minden negyedik nő rendelkezett kereső tevékenységgel. Az alacsony jövedelemmel rendelkező családok szükséges rosszként elfogadták, hogy a nőknek is dolgozniuk kellett, de legfontosabb hivatásuknak még mindig az anyaságot tartották. A középosztálybeli nők a házasságig végeztek fizetett munkát, munkavállalásának fő célja a férjhezmenetelig tartó idő kitöltése volt (Fényes, 2010).

A világháborúkban és a köztük lévő időszakban is megnövekedett munkaerőhiány miatt a nők tömegesen kezdtek el beáramolni a munkaerőpiacra. Telefonkezelői, gépirői, ápolói munkakörökben különösen nagy arányban képviseltették magukat. A II. világháború után tovább emelkedett az aktív kereső hölgyek száma, néhány szakma-köztük a tanítói, tanári, szociális munka- is kezdett elnőiesedni (Fényes, 2010).

Hazánkban az ötvenes évek gazdaságpolitikai törekvéseinek hatására megváltozott a hagyományos női szerepfelfogás: a háztartásbeli, gyermeket nevelő nő ideálját felváltotta a dolgozó nő eszménye. A munkásnő partnerként vesz részt a termelésben, rendszeres jövedelemhez jut, amellyel egzisztenciális biztonságot szerezhet magának. Alábbhagyott a családi életben való megfelelési kényszer, otthoni feladataik másodlagossá váltak munkahelyi kötelességeik mellett (Valuch, 2009). Kialakult a kétkeresős családmodell (Koncz, 2008).

Úgy vélem, a munkaerőpiacra való belépés a női önkép megváltozását hozta magával. Napjainkban az önmegvalósítást nemcsak a feleség és anya alárendelt szerepe jelenti a nők számára, hanem munkájuk révén, képességeik, tehetségük és tudásuk által a társadalom hasznos részévé válhatnak akár a nélkül is, hogy családot alapítanak.

A társadalmi és értékrendbeli változásoknak köszönhetően 1980-1990 között a nőknek egy olyan generációja nőtt fel, akik számára a karrierépítés már fontos életcél. A nemi és korosztályi szerepfelfogásban, a párválasztás és párkapcsolati szokásokban, a házasság értékelésében egyaránt változások következtek be. A családjáért mindent feláldozó, alárendelt nő képe is átértékelődött, az egyéni céljaiért kiálló, független nőeszmény került előtérbe (Valuch, 2009).

I. II. Nők az oktatásban

A nők életminőségének változásaiban, foglalkoztatottsági lehetőségeiben nagy szerepet játszik oktatásbeli részvételük. A magasabb iskolai végzettség feltételül szolgált a jobb munkahelyi pozíciók betöltésére és az ezzel járó kedvezőbb fizetéshez, s így az egzisztenciális biztonság megteremtéséhez is (Koncz, 2008).

Hazánkban a XVII. században kezdődött a nők intézményi keretek közötti oktatása. A leánynevelő intézményekben a polgári családból származó lányok írást, olvasást, idegen nyelvet, kézimunkát, éneket és táncot tanulhattak. Az 1830-as évektől a háziasszonyi szerepre nevelés mellett magasabb szintű ismeretekre is szert tehettek. Az elemi iskola első két osztályának elvégzése 1845 után vált kötelezővé. 1868-ban létrehozott népoktatási törvény pedig a 6-12 évesek tankötelezettségét mondta ki. A törvény szerint olyan hatosztályos elemi iskolákat kell létrehozni, ahol a nemek bár elkülönülve, de azonos tanterv alapján tanulnak. Egy évvel később pedig megalakult az első női tanítóképző főiskola Budán (Fényes, 2010).

1896-ben már érettségit is szerezhettek, ezzel elvileg lehetőségük nyílt volna a felsőoktatásbeli részvételre is, azonban a felvételüket miniszteri engedélyhez kötötték. Kezdetben bölcsészeti, gyógyszerészeti és orvosi karokra jelentkezhettek, majd 1910-ben megnyílt a jogi és műszaki kar is előttük, bár egy 1904-es rendelet szerint kizárólag jeles érettségivel. Utóbbi rendelet csak 1926-ban veszíti el hatályát, amikor a két nem érettségi bizonyítványát egyenértékűnek nyilvánítják, amely a természettudományi, matematikatudományi és közgazdaságtudományi karokra való felvételhez is megadta (Fényes, 2010). Az 1946. évi 22. törvénycikk előírja, hogy az egyetemek kötelesek felszámolni a nők és férfiak közötti felvételi eljárásában lévő különbségeket. A felsőoktatásbeli részvétel lehetőségének megteremtésével a nők számarányának nagymértékű emelkedése következett be (Pukánszky, 2006).

A szocialista egyenlőséget hirdető propaganda a nemek közötti egyenlőségre is kiterjedt, a lányok fokozatosan felzárkóztak az alap, a közép és a felsőfokú oktatásban is. A hetvenes években a lányok 58%-a volt középiskolás, míg 44% volt az arányuk a felsőoktatásban. Az orvosi, közgazdász és jogász szakokon előtérbe kerültek, de az agrár és műszaki területeken még mindig nagyon kevesen képviselték magukat. A nyolcvanas években a felsőoktatásban tanulók fele már a nők közül került ki (Fényes, 2010).

Napjainkban már csak főként a szakmunkásképzést jellemzi a férfidominancia. Az egyetemeken a műszaki, agrár és természettudományos szakokon még mindig inkább a fiúk

vannak többségben, de tanárképző, bölcsész, jogi, közgazdász és orvosi képzéseken már a lányok aránya magasabb (Fényes, 2010).

I. III. Nők a munkaerőpiacon

Az oktatásbeli részvétel szoros összefüggésben áll a munkaerő-piaci lehetőségekkel, hiszen a magasabb iskolai végzettség magasabb státuszú munkahelyi pozíció betöltésére tesz alkalmassá.

Magyarországon a XX. század közepétől a szocialista párthoz hűséges, dolgozó nő lehetőségei kiterjedtek, már akár a miniszteri pozíció is elérhetővé vált (Tóth, 2009). Az egykeresős családmódel életképtelenné válásával a nők munkavállalására is szüksége volt a családnak, így megváltoztak a nőktől elvárt viselkedési és magatartásbeli normák. A családon belüli munkamegosztás is átalakult (Valuch, 2009).

A rendszerváltás után azonban csökkeni kezdett a dolgozó nők száma, így szegénységi kockázatuk megnőtt. A munkájukat elvesztett, kisgyermeket nevelők munkaerő-piacra való visszalépése szinte ellehetetlenedett (Fényes, 2010). 1990-1996 között megkétszereződött azon 15-54 év közötti nők száma, akik nem keresőtevékenységből, hanem szociális ellátásból tartották fenn magukat (Frey, 1999).

A nők csúcspozíciókba való betörése is a kilencvenes évektől kezdve vált jellemzővé. A női menedzserek is egyre nagyobb számban jelentek meg a társadalmi normák megváltozása, a gazdaság fejlődése, az iskolai végzettségük növekedése és a termékenység csökkenése miatt (Nagy, 2005).

Arányuk piramisjellegű a szervezeten belül: annál nagyobb, minél inkább lentebb haladunk a szervezeti hierarchián. A változások ellenére a női topmenedzseri státusz még mindig nehezen elfogadható, mivel a menedzser sztereotíp kép a férfiakra formálódott. A munkaerő kiválasztásánál a „hasznló hasznlót” vonz elv érvényesül, így a férfi vezetők nagyobb valószínűséggel választanak férfitársaik közül munkatársakat. A topmenedzseri pozíció betöltése ráadásul komolya lemondással járhat a magánélet területén, így a nőknél a

vezető és családanya szerepek összeegyeztetésének konfliktusa kerülhet előtérbe (Nagy, 2005). Az üvegplafon jelenség gátat szabhat a női karrierlehetőségeknek, amely akkor következik be, ha a nők a közép és felső vezetői szint között megakadnak (Nagy, 1999).

A család és karrier közötti fontossági sorrend kialakítása számos konfliktussal járhat az egyének életében és összetársadalmi szinten egyaránt. Koncz Katalin karrier stratégiamodelljében három típust különböztet meg attól függően, hogy mit tartanak a nők a legfontosabbnak. Ez alapján beszélhetünk a család fontosságát hangsúlyozó, a munka elsődlegességét hirdető, és az ún. „kettős kötődésű” nőkről.

Az első csoportba azok tartoznak, akik a munkaerő-piacról távol maradnak. Az ő értékrendjükben a család ellátása, gondozása a legfontosabb, ezért akár hajlandóak saját vágyaik feláldozására is. A család megtartó erejét helyezik előtérbe, a munka által nyújtott lehetőségekkel szemben (Koncz, 2008). A főállású anyák nem teszik ki magukat a munkahelyi stressznek, saját maguk oszthatják be az idejüket. Ennek a típusnak a megbecsültsége igen alacsony, annak ellenére, hogy a hagyományos társadalmi felfogás szerint még napjainkban is a nők legfontosabb küldetésének az anyaságot tartják. Kiszolgáltatottságuk magas, az egyedül maradt munkanélküli anyák szegénységi kockázata jelentős.

A második csoportot a munkahelyüket előtérbe helyezők alkotják. Számukra a munka sikerélményt, a megbecsültség érzését adja. Főleg felsőfokú végzettséggel, magas munkahelyi beosztással rendelkezőkre jellemző. Pályájuk folyamatosságának biztosítása érdekében a család másodlagos helyre szorul náluk, kitolják a gyermekvállalást, vagy akár teljesen le is mondanak róla. Nem fogadják el a sztereotípiák által rájuk szabott nézeteket, így a nemek közti egyenlőtlenségek legyőzésében az ilyen típusú nők nagy eredményeket érhetnek el (Koncz, 2008). Úgy gondolom, a sikeres nők megítélése megosztja a társadalmat: egy részük elismerik őket, mások elítélik az anyaszerepet háttérbe szorító, vagy egyáltalán nem vállaló karrierorientált hölgyeket.

Az utolsó típus a két terület között ingázó, munkaerő-piaci és családi kötelezettséget is vállalókból áll. A kettős kötődésűek olyan életstratégia kidolgozására törekednek, amellyel nem kényszerülnek választásra. Megpróbálnak összhangot teremteni a családanya és a munkavállaló szerepe között (Koncz, 2008). Ezeknek a nőknek a karrierpályájuk a szülések miatt megszakítottak, amely növeli hátrányaikat. A munkahely elhagyása az ismeretek elavulását, előmeneteli lehetőségeik csökkenését is eredményezheti. Csak azok számára tartható fent ez a karrierút, akik mögött stabil családi háttér áll. Általában előbb egzisztenciát építenek, s csak ezután vállalnak gyermeket.

A munkaerő-piacra belépő nőknek szembe kell nézniük azzal, hogy a munkaadók jelentős része az anyaságot hátrányként veszi figyelembe. Bár a családi állapot miatti diszkrimináció tilos, mégis a munkafelvételnél kedvezőtlenebb elbírálásban részesülhetnek. Továbbá ez nyilvánul meg többek között: a nemek bérkülönbségeiben, az állásvesztés nagyobb kockázatában és a szülés miatt kieső jövedelemben is (Ternovszky, 2005)

A család és a karrier közötti választás csapdahelyzetet teremt, amely hozzájárul a családalapítás kitolódásához, a gyermekvállalási kedv csökkenéséhez. A fiatal nők számos szerepnek szeretnének megfelelni, amelyek betöltését hosszú tanulással töltött évek előznek meg az iskolapadban, majd a munkahelyeken. A teljesítendő feladatokra való összpontosítás mellett a későbbi családalapítás alapjául szolgáló stabil párkapcsolat kialakítása is egyre későbbre tolódhat. Napjaink gazdasági tendenciái a legtöbb pályakezdőnek igen szerény lehetőségeket teremt, így az önálló élethez szükséges kellékek beszerzése - mint például az önálló lakás, megélhetéshez elegendő jövedelem - is később válik elérhetővé számukra.

I. IV. Nemi szerepek átalakulása

A nemi szerep Linton szerint társadalmi státuszhoz tartozó viselkedésforma. A szerepet különböző megkötések korlátozzák. A női szerep a női viselkedésnormák előírásrendszere, amelyet már egész kisgyermekkortól igyekeznek belenevelni a kislányokba, ezt szolgálja például a „babázás” is, így már ilyen fiatal korban is a gyermeknevelés és anyaszerep fontossága válik hangsúlyossá. A nemi szerep így ösztönössé, automatikussá válik (Buda, 1985).

Napjainkban egyrészt a gazdasági kényszer, másrészt az önmegvalósításra való igény is arra motiválhatja a nőket, hogy ne csak nemi szerepüket töltsék be, hanem más területeken is próbáljanak helytállni. Emiatt gyakran keveredhetnek szerepkonfliktusba, hiszen sokféle elvárásnak szeretnének megfelelni (Estók, 2005).

A nők munkavállalásának feltételei közé tartozik, hogy a családon belül ésszerű munkamegosztás működjön, továbbá a megfelelő gyermekintézményi hálózat kiépítése.

Foglalkoztatásuk módosította a családon belüli szerepfelosztást, amely mindkét nem számára szerepbizonytalanságot okozhat, s akár a házasság felbomlásához is vezethet (Koncz, 2008).

Azok a nők, akik a munka mellett a háztartási munkák elvégzésében sem kapnak semmilyen segítséget túlterheltté válhatnak, kevés szabadidővel és szegény kapcsolati hálóval rendelkezhetnek. Ez a kép az önmegvalósításra és elismerésre vágyó fiatal nők számára nem túl vonzó, így gyermekvállalás idejét kitolhatják. Magyarországon a munka és a magánélet összehangolására alig van lehetőség. A gyermekintézmények nyitva tartása nem igazodik a munkaidőkhöz, s a gyermekelhelyezés kérdése nehezíti a nők munkaerő-piaci integrációját (Koncz, 2008).

Úgy vélem, a nagyszülők gyermekek nevelésben való részvételének lehetőségei is korlátozottá váltak, s ez szintén a gyermekvállalás ellen szólhat. A nyugdíjkorhatár kitolódásával dolgozóként az ő szabadidejük is korlátozott. A térbeli mobilitás következményeként a gyerekek más városba költözve távol kerültek a leendő nagyszülőktől, akik így nem tudnak a mindennapos teendőkbe segíteni. A tanulási idő meghosszabbodása és a biztos egzisztencia megszerzésével eltelt évek miatt a gyermekvállalás olyannyira elhúzódhat hogy a nagyszülők egészségi állapotuk miatt már nem képesek unokáik gondozására.

II. Változó értékek hatása családalapítási szokásokra

II. I. Generációk közötti különbségek

A fejlett országok legtöbbszében a demográfiai statisztikai adatok azt mutatják, hogy az utóbbi évtizedekben az emberek első házasságkötésének ideje későbbi életkorra tolódik, továbbá növekedik a fiatal egyedülállók aránya is. Ennek legfontosabb okát egyes kutatók abban látják, hogy a piacgazdaságra alapozott demokratikus társadalmakban az iskoláztatás nőkre és férfiakra egyaránt érvényes expanziója miatt egyre többen végeznek felsőfokú tanulmányokat. A képzettséggel az individualizálódás is fokozódik, az egyéni célok egyre fontosabbá válnak. Ezek elérése közben a modern ember nem képes kellő időt, energiát fordítani kapcsolataira (Utasi, 2004). Ilyen körülmények között nehéz egy olyan stabil párkapcsolat kialakítása, amely a gyermekvállalás alapjául szolgálhatna.

A családalapítási szokásokat jelentősen befolyásolja az adott társadalmi-gazdasági környezet. A különböző korszakokban élő generációknak más-más körülmények között kellett felnőtté válniuk. Az adott lehetőségek és kihívások egyaránt hatással voltak a fiatalok családtervezésére és vágyaik megvalósítására. A szociálpszichológia a különböző generációkat jellemzőik alapján elkülöníti. A hajdani nagygeneráció után 1946-1964 között tartott a 'baby-boom' korszaka, 1965-1979 között az X, 1980-1995 az Y, 1996 után pedig a Z generáció tagjai születtek meg (Tari, 2010).

A baby-boom generáció, a mai 50-60 évesek egy nyugodtabb társadalmi és gazdasági közegben nőttek fel. Ekkor még sokkal kiszámíthatóbb volt a karrier és élettervezés, így a gyermekvállalás is könnyebben megvalósítható volt. A jelenleg 30-40 évesek, az X generációhoz tartozók számára a multinacionális vállalatok új munkakultúrát hoztak magukkal: túlóra, korlátlan munkaidő, kevésbé kalkulálható szabadidő és élettervezés (Tari, 2010).

Az Y generációhoz a mostani huszonévesek, illetve a harmincas éveik elején járók tartoznak, jelenleg ők a gyermekvállalásra biológiai értelemben legalkalmasabb korosztály. Ellentmondásos időszakban kell felnőniük. Az információs kor gyermekei, helyt kell állniuk az általuk felállított sokféle követelménnyel szemben. Ez a generáció együtt fejlődött a modern technikával és az internettel, a közösséghez tartozás élményének fontos forrása a különböző

közösségi portálok, amelyek társas kapcsolataik kialakításához is hozzájárulnak. Az internet egyrészt megnövelte a társas kapcsolatok lehetőségét, másrészt a virtuális térben való aktív részvétel káros is lehet, ha a reális életben való tájékozódás rovására megy. Az online kommunikáció egyik veszélye lehet, hogy a személyközi kapcsolatok és az érzelmek kezelése fejletlenebbé válhat. Ez a nemzedék örökké rohanó, túlhajszol világban volt kénytelen felnőni, így az állandóan robotoló szülői minta nem biztos, hogy vonzóvá válik számukra (Tari, 2010).

A Z generáció egy globális és digitális nemzedéknek tekinthető. Feltehetően mire felnőnek a munkapiac radikális változásokon megy át: munkaerő kereslet megnő, a kínálat nagymértékben csökken, amely a munkáltatók közti verseny fokozódásával járhat (Tari, 2010). A jövő családalapítói, az Y és Z generáció számára a gyorsan változó világ újfajta kihívásokkal szolgál. Az ezeknek való megfelelés nagy terhet jelenthet a fiatalok számára. A választás nagy szabadsága nyomasztó lehet, hiszen döntéseik eredménye kevésbé kiszámítható, mint az előző generációknál.

Néhány évtizeddel ezelőtt lenézték azokat a nőket, akik harmincas éveik elején még gyermektelennek voltak. Ma már teljesen elfogadottá vált, hogy többek között a továbbtanulás, a lakhatási gondok, a szórakozás kihasználása miatt kitolódik a gyermekvállalás. A késői szülővé válás mellett olyan érvek szólnak, mint az egzisztenciális biztonság, a tanulás és a munka hajszolása már nem köti le annyira a szülők figyelmét, így sokkal nyugodtabbak, felelősségteljesebb döntések meghozatalára képesek (dr. Kollár József, 2012).

II. II. Kapunyitási pánik

Az iskolai részvétel általános meghosszabbodásával lehetőség nyílik arra, hogy az olyan életre szóló döntések, mint például a pályaválasztás, munkahelyválasztás, párválasztás, gyermekvállalás későbbi életkorokban történjen meg. Míg az előző generációk számára társadalmi elvárás és fontos egyéni cél is volt, hogy minél hamarabb el tudják hagyni a szülői házat, addig napjainkban más jellemző.

Az oktatási expanzió egyik következményeként a kamaszkor is kitolódik, hiszen a tanulmányaikat folytató, munkajövedelemmel még nem rendelkező fiatalok nem képesek az önálló háztartásvezetésre, így gyakran még a húszas éveik végén, harmincas éveik elején is otthon laknak. Sokan nemcsak az egzisztenciális biztonság megteremtésének nehézsége miatt választják ezt az életmódot, hanem a felnőttiséggel járó felelősségvállalástól megrémülve nem akarnak elszakadni családjuktól. A jelenség társadalmi szinten a demográfiai mutatók visszaeséséhez vezet, hiszen az otthonról való elköltözés és a munkába állás kitolódása a legtöbbször a gyermekvállalás elhalasztásával is jár.

1. kép: „Örök kamaszkor”

Forrás:Lifemagazin.hu, 2012

A 2000-es évektől az angolszász irodalomban új fogalom jelent meg a 18 és 25 év közötti életszakasz bemutatására. Jeffrey Jensen Arnett megalkotta a „emerging adulthood” kifejezést, amelyet kezdődő felnőttkornak is fordíthatnánk. Határozott érveket sorakoztatott fel amellett, hogy egy új életszakasz jelent meg, amely nem felel meg sem a serdülőkornak, sem pedig a fiatal felnőttkornak. Alexandra Robbins és Abby Wilner a quarterlife crisis vagyis kapunyitási pánik kifejezést alkalmazza ugyanerre az életszakaszra (Vida, 2011).

Az élet első negyedének végén sajátos életkori krízis-állapot diagnosztizálható. A kapuzárási pánikhoz hasonlóan a kapunyitási is életmódváltáshoz kötődik. Míg előbbi a múltja, utóbbi a jövője miatt aggódik: a rá váró döntések nehézségeitől retteg (Szvetelszky, 2005). A kapuzárási pánik kulcstényezője a stabilitással, lezárultsággal és az idő múlásával

való szembesülés, addig a kapunyitási krízis jellemzője a túl sok lehetőség kiszámíthatatlansága, a sebezhetőség érzése és az identitáskeresés nehézsége (Vida, 2011).

Egyaránt érintheti az iskola elvégzése után hamar munkát kapó, de azzal elégedetlen, beilleszkedési zavarokkal küzdő huszonéveseket és azokat a fiatalok is, akik még nem tudják eldönteni mit is kezdjenek az életükkel, s ezért nemegyszer iskolából-iskolába járva a legkülönbözőbb végzettségeket halmozzák fel (Szvetelszky, 2005).

A jelenség a mai fiatalokat jellemzi (Y generáció), a korábbi évtizedekben kevésbé volt megfigyelhető. Szüleik oktatási pályafutását és karrierútjait sokkal inkább jellemezte a kiszámíthatóság. A célok, követelmények és visszajelzések egyértelmű rendszerében kellett eligazodniuk. Napjainkban azonban a verseny értéken alapuló fejlett társadalmakban a teljesítményvágy felerősödött, amely feszültséget, szorongást is generálhat (Vida, 2011).

Robbins és Wilner 2004-ben (idézi: Vida, 2011) huszonévesek szorongás és depressziószintjét vizsgáló kvantitatív vizsgálata szerint a megkérdezettek 62%-a depresszióról számolt be, 91 %-a pedig az általános szorongás jeleit mutatta. Blazer és Kessler 1994-es eredményei szerint 15-24 év között a legmagasabb a depressziós tünetek száma (Vida, 2011).

A Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület a fiatalok mentálhigiénés állapotát kutató 2010-es felmérései szerint a depressziós tünetek megjelenése a 24-26 éves korosztály, vagyis a mesterképzést befejező hallgatók között a legjelentősebb. Emellett találtak különbséget a nemek között is: a fiúk szignifikánsan depressziósabbnak bizonyultak (Vida, 2011).

A szülőkkel együtt élő, sokszor stabil párkapcsolat és biztos állás nélkülieket a nyugtalanság, az önbizalomhiány, csalódottság, a depresszió egyaránt jellemezheti. A kapunyitási pánikot a pszichológia tudománya nem ismeri el mentális zavarként, de úgy gondolom, az egyén életében igen nagy problémát jelenthet. A szülőktől való leszakadás elhúzódásának következményeként szociális értelemben még gyermeknek számító felnőtt korú személyek nem képesek betölteni az életkorukkal járó szerepeket. Az állandó változásokhoz és a szerteágazó elvárásokhoz való igazodás jóval nagyobb terhet jelenthet a felnőttéggel járó döntések meghozatala, mint az olyan történelmi korokban, ahol sokkal tervezhetőbbek és kiszámíthatóbbak voltak az életutak.

A fontos döntésekkel együtt járó stressz egyik lehetséges kimenetele a halogatás, amely a kapunyitási pániknak az oka és következménye is lehet egyben (Vida, 2011). A jövő kihívásaitól való félelem arra motiválhatja a fiatalokat, hogy elodázzák a fontos döntések meghozatalát. Azonban ez szorongás forrásává is válhat, amely tovább erősítheti bizonytalanságaikat.

A gyermekkor fejlődési szintjén megrekedt felnőttek gyakran nem vállalják az életkoruktól elvárható szerepeket, mint például a munkavégzés, vagy a gyermeknevelés, hanem szüleiktől függve gyermeki státuszban maradnak. A személyiségfejlődésük mögött olyan meggyőződések, félelmek állnak, amelyek meggátolhatják őket a gyermekkor biztonságos világából való kilépéstől. Önbizalomhiány, alacsony küzdési képesség, túl szorosan kötődődő szülők is hozzájárulhatnak a „Pán Péter szindróma” kialakulásához. A mesehőshöz hasonlóan az érintettek sem akarnak felnőni.

III. Demográfiai következmények

A családalapítási szokásokban végbemenő változások mértékét leginkább a házasságkötések és a termékenység csökkenésével, későbbi életkorban való bekövetkezésével, továbbá az élettársi kapcsolatok és válások számának növekedésével lehet érzékeltetni.

Európában a 20 uniós tagország közül a magyar termékenység a 25. legalacsonyabb (Romániával holtversenyben) 2009-ben. A rendszerváltás után a volt szocialista országok legtöbbjét alacsony születésszámok jellemezték, azonban máshol a stagnálást növekedés követte (Kapitány-Spéder, 2012).

1991-ben még 126 ezer gyermek született Magyarországon, s ez a szám 1998-ig egyenletesen csökkent. Azóta stagnálás mutatható ki, évente 95-100 ezer gyermek jön világra hazánkban. Ez az alacsony termékenységszám azt jelenti, hogy a szülői generáció nem tud reprodukálódni (Kapitány-Spéder, 2012). A gyermekszámok alakulása azt mutatja, hogy Magyarországon felbomlóban van a nyolcvanas években szinte egyeduralkodónak tekinthető kétgyermekes családmódel. Helyettük az egygyermekes és gyermektelen párok arányának növekedése fog megindulni.

2011-ben 88060 gyermek született Magyarországon. 2008-ban még meghaladta a 99 ezer főt, három év alatt 11%-ot esett vissza a termékenység. A népesség újratermelődéséhez a teljes termékenységi arányszámnak meg kellene haladnia a 2,00 értéket. 2011-ben ez az arányszám csupán 1, 24. A szakirodalmak az 1, 3 alatti értékű termékenységet lowest-low fertility-nek, szuperalacsony termékenységnek nevezik. Tartós fennmaradásának következménye az lehet, hogy a népesség 45 évenként megfeleződik. Hazánkban már harminc éve folyamatosan csökken a lakosság száma, mégsem ennyire radikális a helyzet. Ennek oka, hogy a várható élettartam is nőtt, illetve, hogy jelenleg a bevándorlók száma még meghaladja a kivándorlókét (Öri – Spéder, 2012).

Ebben olyan tényezők játszanak kulcsszerepet, mint: az oktatás bővülése, a párkapcsolati szokások átalakulása, házasság népszerűségének növekedése, az egzisztenciális biztonság megteremtésének nehézségei és az az értékendbeli változás, amely az individuális célok elérését preferálja (Kapitány-Spéder, 2012).

A korábbi fiatal kori gyermekvállalási minta megszűnt, s nyugat-európai mintát követve Magyarországon is egyre több nő halogatja az első gyermeke vállalását. A szülési kor az elmúlt másfél évtizedben folyamatosan növekedett. 1990 és 2008 között az első gyermeküket szülő nők átlagos életkor 23 évről 28 évre emelkedett, 2010-ben pedig már a 30-

34 évesek termékenysége volt a legnagyobb a szülőképes nők körében. A 35 év felettiek szülésének gyakorisága több, mint kétszeresére emelkedett az elmúlt évtizedben: míg 2000-ben csak a szülések 7,5%-a származott tőlük, addig 2010-ben már 17,5%-a. Termékenységük emelkedése azonban nem tudja ellensúlyozni azt a hiányt, amit a fiatalabb korosztályok gyermekvállalási kedvének visszaesése jelent. Az apák életkora első gyermekük születésekor a rendszerváltás környékén tapasztalható 28-29 év átlagéletkorról napjainkra 33-34 évre emelkedett (Őri – Spéder, 2012).

Az első gyermek születésének idejének kitolódása legmarkánsabban a felsőfokú végzettséggel rendelkező nők körében mutatható ki, a legfeljebb nyolc osztályt végző nőknél ez a tendencia kevésbé jellemző. 2010-ben a diplomás nők átlagosan 30,9 évesen adtak életet első gyermeküknek, míg az általános iskola után további képzettséget nem szerzőknél az átlagéletkor 21,2 év. A jelenleg szülő nők 1980 környékén születtek, az Y generáció tagjai, akik már érintettjei a rendszerváltást követő oktatási expanciónak. 2010 volt az első olyan év, amikor a diplomával rendelkező aránya volt a legmagasabb (33, 5%), a szülő nők iskolai végzettségét tekintve (az ezredfordulón arányuk még csak 15, 1%). Magyarországon a diplomás nőkre az jellemző, hogy foglalkoztatottként vagy gyermekvállalási támogatás lejártá után szülnek. 2000-ben 91%-uk, 2010-ben 90%-uk volt foglalkoztatott gyermekvállalásuk idején (Őri - Spéder, 2012).

Az élettársi kapcsolatok elfogadottá válásával várhatóan tovább fog nőni a házasságon kívül születettek aránya is: 1990 és 2008 közötti időszakban 13%-ról 40%-ra nőtt. Az így gyermeket vállalók társadalmi elosztásának jellegzetessége, hogy a legfeljebb nyolc osztályt végzett anyák több mint kétharmada, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkező nőknek csak 17%-a vállal így gyermeket. Becslések szerint a gyerekek egyharmada érkezik apa nélküli családba, kétharmaduk szülei pedig tartós (bár a házasságnál instabilabb) élettársi kapcsolatban élnek (Kapitány-Spéder, 2012).

A gyermekek házasságban élő szülők melletti nevelkedésének fontossága egyre kevésbé játszik szerepet a párkapcsolati formák megítélésében, míg korábban a többség szükségesnek tartotta a párkapcsolatok legalizálását. Korábban erős társadalmi elvárás volt a fiatal párokkal szemben, hogy a házasságkötés előtt ne vállaljanak gyermeket. Ez a születendő gyermek státusza, a szülők és mindenekelőtt az anya erkölcsi megítélése szempontjából volt jelentős. Ez a norma még a kilencvenes években is nagy hatással volt a fiatalokra, hiszen a házasságon kívüli születések aránya akkor még csak 13% volt, a mai 42%-kal szemben. 2010-es adatok alapján a legfeljebb nyolc általánost végzett édesanyák közel háromnegyede,

szakmunkásképzőt végzettek fele, az érettségizettek 39%-a, a felsőfokú végzettséget végzők 19%-a szült gyermeket házasságon kívül (Őri – Spéder, 2012).

A párkapcsolati szokások átalakulása nagyban befolyásolja a gyermekvállalási kedvet, hiszen a stabil társ elengedhetetlen feltétele a gyermekvállalásának. A 30-34 éves gyermektelenek közel kétharmadának nincsen stabil párkapcsolata (Kapitány-Spéder, 2012). A modern társadalmakban egyre inkább csökken az egy háztartásban élő családtagok száma, szűkül az egymással kapcsolatot tartó rokoni kör, s növekszik az egyedülállók aránya. Az egyéneknek a fogyasztói társadalom korában a tradicionális értékeken túl más életcélok váltak meghatározóvá. Az önmegvalósítás kulcskérdéssé vált a fiatalok életében, s ennek meghatározó eleme a sikeres karrier kiépítése (Szertykó György, 2010). A tanulással, vagy munkával eltöltött idő növekedése mellett a társas kapcsolatok ápolása, a párkapcsolatok kialakítása kevésbé fontossá válhat.

Egyes társadalomkritikák szerint a szingli¹ életmód elterjedése jelentősen hozzájárult a hagyományos családalapítási szokások megváltozásához, mások szerint pedig ez a létforma kevésbé tudatos döntés, hanem a megváltozott értékek eredményeként terjedt el. Kialakulásában fontos szerepet játszik, hogy megnőtt az oktatásban eltöltött évek száma, sokan szereznek másod, harmad diplomát, s csak ezután kezdenek el dolgozni. A házasság helyett preferáltabbá válik az együttélés, amely során élvezhetik a párjuk jelenlétét a mindennapokban, de függetlenségüket is megőrizhetik (Utasi, 2004).

1990 és 2011 között a házasságkötések száma 50%-kal esett vissza. 1990-ben az évi több, mint 66 ezer házasságkötéssel szemben 2011-ben csak 35520 házasságmegkötésére került sor. A házasulók életkor is növekedést mutat: 2010-ben a nőknél 28,7, a férfiaknál 31, 4 év volt az átlagéletkor. A 30 év felett házasodó nők aránya a rendszerváltást követő évben még csak 20% volt, napjainkban azonban 52%. Az élettársi kapcsolatok egyre népszerűbbnek tűnnek, az előzetes együttélés nélküli házasságkötés preferálása folyamatosan csökken. Az élettársi kapcsolatok stabilitása eltérő lehet, azonban a statisztikai adatok szerint a kapcsolat kezdetétől számított 5 éven belül minden harmadik élettársi kapcsolat megbomlik, míg a házasságkötés utáni 5 éven belül csak a párok tizedénél jellemző a válás (Őri – Spéder, 2012).

A fiatal párok átlagosan kettőnél több gyermeket szeretnének, azonban vágyaikat csak közel egyharmaduk tudja megvalósítani. A legtöbben a gyermeket az élet elválaszthatatlan

¹Szinglinek nevezzük azokat az egyedülálló, huszonöt és harmincöt év közötti fiatalokat, akik már önálló jövedelemmel rendelkeznek, és elsősorban önmagukért vállalnak felelősséget (Utasi, 2004).

részének tekintik. A modern demokratikus államokban a népesedéspolitikának azt a célt kell szolgálnia, hogy hozzásegítse a kívánt számú gyermek megszületését. Magyarországon a gyermekvállalási szándék és a megvalósítás között komoly szakadék van, ami azt jelenti, hogy az alacsony termékenységi szám nem azért alakult ki, mert az emberek nem szeretnék gyermeket nevelni. A Testa 2007-es kutatása szerint országunkban 1, 53 az átlagos gyermekszám, 0,83 a még kívánt gyerekek száma (Kapitány-Spéder, 2012).

Felmérések szerint a három éven belül gyermeket tervezők közül csak 29%-a tudta megvalósítani szándékait, s közel 20%-uk le is mondott a tervezett gyermekről. A gyermekvállalási szándék valóra váltásában demográfiai, társadalmi és intézményi okok is egyaránt fontosak. A túl hosszú ideig való halogatás, a szülőképeség felső korhatárán lévő nőknek biológiai okokból sokkal nehezebb a teherbe esés, és a gyermek kihordása is, ráadásul különböző betegségek kialakulására is nagyobb lehet a kockázat. Egy nőnek 30 éves korában 75% esélye van arra, hogy egy éven belül teherbe esik, addig 35 éves korban 66%, 40 évesen pedig 44%. Így az elhalasztott gyermekvállalás következménye a gyermektelenség is lehet (Kapitány-Spéder, 2012).

A családtámogatási rendszernek és a munkapiaci helyzetnek szintén komoly befolyása van, hiszen társadalmi rétegenként, családtípusonként nem egyforma mértékben teszi lehetővé terveik megvalósítását. Az alacsony keresetű dolgozó nők az átlagosnál nagyobb arányban realizálják szándékaikat, mivel a gyermekgondozási díj megfelelően kompenzálja a kieső jövedelmet számukra. Ellenben a magasabb keresettel rendelkező nőkre éppen az ellentétje igaz. Az anyasági támogatásban részesülők közül a magasabb státuszúak tudnak jobb eséllyel második, vagy harmadik gyermeket vállalni, viszont minden egyes kilépés a munkaerőpiacról fokozza a munkavállalás nehézségeit. Így, ha az első gyermek után járó anyasági támogatás periódusában nem születik meg a következő gyermek és visszatér a nő a munkaerő-piacra, akkor alacsonyabb az esélye arra, hogy újra szüljön (Kapitány-Spéder, 2012).

A közepes pozícióban lévő nők átlagos gyermekszáma a kilencvenes évek óta folyamatosan csökken, míg a felsőbb társadalmi rétegekben polarizáció figyelhető meg: a gyermektelen és többgyermekeseké nő, míg az egygyermekeseké csökken. A munkaerő-piac sok esetben akadályozhatja a gyermekvállalási tervek valóra váltását (Kapitány-Spéder, 2012). A nők iskolai végzettségének növekedésével, munkaerő-piaci részvételük elterjedésével egyre fontosabbá válik a család és a munka összeegyeztethetőségének kérdése, illetve egyre nehezebben képzelhető el, hogy valaki foglalkoztatási viszony nélkül vállaljon gyermeket.

IV. Empirikus kutatás

A családalapítási szokások változásai kizárólag komplex ok-okozati rendszerben vizsgálható, amelyre a dolgozat elméleti fejezeteiben tettem kísérletet. Empirikus kutatásom ennek egyik elemére, az „utóserdülőkor” és a „kapunyitási pánik” jelenségére irányul. Úgy tapasztaltam, hogy a téma még kevésbé kutatott, annak ellenére, hogy társadalmi szinten hozzájárulhat a termékenység visszaeséséhez.

A demográfiai adatok elemzésénél jól látható, hogy a különböző társadalmi csoportba tartozó személyek családalapítását is másképpen befolyásolják a társadalmi-gazdasági változások. Azonban az általam megvizsgált jelenségek legmarkánsabban a magasabb iskolai végzettségűekre hatnak, ezért empirikus vizsgálatom is erre a csoportra irányul.

A megváltozott családalapítási stratégiák magába foglalják a házassági és gyermekvállalási kedv csökkenését, illetve ezek időbeli eltolódását az emberek életútjában. A folyamatos változások a személyiségfejlődésre, értékrendre, mentalitásra is hatással vannak. A gyorsan változó világ folyamatos bizonytalanságokat generálhat a fiatalokban, amely hozzájárul ahhoz, hogy megpróbálják a fontos, életre szóló döntések idejét is elhalasztani.

Ilyen döntés a szülőktől való elköltözés, a munkába állás, a házasságkötés vagy a gyermekvállalás is. Interjúalanyaim mindegyike is ezek előtt áll. Az összesen tizenkét megkérdezett személy közül a nemek aránya egyenlő mértékben oszlott meg. Életkor szerinti megoszlásuk: 22-28 év, biológiai értelemben a családalapításra legalkalmasabb korosztály tagjai közül kerültek ki. Kiválasztásuknál figyelembe vettem, hogy állandó lakhelyük megegyezzen szüleikével, tőlük anyagilag függenek.

További feltétel volt, hogy felsőoktatási intézményben nappali tagozaton tanuljanak. Mindannyian a Debreceni Egyetem hallgatói, de különböző képzésekben vesznek részt: jogász, igazgatásszervező, általános orvos, vállalkozásfejlesztés, vidékfejlesztő agrármérnök, építészmérnök, villamosmérnök, biológia, földrajz, anglisztika, rajztanár, cselló tanár. Ketten osztatlan képzésben, ketten alapképzésben, nyolcan pedig mesterképzésben vesznek részt.

A félig strukturált interjúk hossza átlagosan 60 perc volt. Az interjúk felvételére 2012. november 2. és december 3. között került sor. A kérdések elsősorban az otthonról hozott családi mintákra, a szülőkkel való együttélés körülményeire, a karrier- és családalapítási tervekre fókuszáltak. Céлом, hogy bemutassam azt, generációjuk hogyan viszonyul a családalapítás kérdéséhez.

A szülőktől kapott családi minták

Interjúalanyaim szüleinek házasságkötésének ideje a nyolcvanas évekre tehető. Az édesanyák 18-23 évesen, míg az édesapák 18-24 évesen léptek a házasság kötelékébe, amely megfelel az akkori trendeknek. A huszonnégy szülő közül négy édesanya és négy édesapa rendelkezik felsőfokú végzettséggel, a többiek legmagasabb iskolai végzettségeként az érettségit jelölték be gyermekeik. Megfigyelhető, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők voltak azok, akik a többiekhez képest 3-4 évvel később házasodtak.

A megkérdezettek családjában 2-3 gyermek a jellemző. Ennél több testvérről csak azok számoltak be (2 fő), akiknek a szülei elváltak, s az édesapa új házasságkötéséből is születtek gyermekek. A testvérek mindegyike az interjúalanyaimnál fiatalabb, egyikőjük sem házas még. Ezért a testvéreknél látott családalapítási minták hatásait nem tudtam a kutatás során vizsgálni.

Mindenki arról számolt be, hogy a hagyományos családi munkamegosztás szerint teltek a hétköznapiak. A tradicionálisan női feladatoknak számító háztartási munkák (főzés, takarítás, mosás, vasalás, bevásárlás, háztartásvezetés, stb.) nagy részét az édesanya a végezte. Az apák inkább a ház körüli fizikai munkákat vállalták (fűnyírás, szerelés, barkácsolás, autómosás, stb.). A legtöbben úgy emlékeznek, hogy az anyák jóval többet dolgoztak otthon, még annak ellenére is, hogy a munka világában is helyt kellett állniuk. Legkésőbb a gyed, gyes lejárta után visszamentek dolgozni.

Csupán ketten mondták azt, hogy a házi munkák nagyjából egyenlő mértékben voltak megosztva a szülők között, a terhek egyenlően oszlottak el. Mindkettőjük édesanyja felsőfokú végzettséggel rendelkezett, míg édesapák érettségivel. A nők ezekben a családokban magasabb képzettséggel és jobban jövedelmező munkával rendelkeztek, több pénzt tudtak beletenni a családi kasszába. Itt a szülők teljesen egyenrangú családfőnek számítottak, a fontos döntéseket is együtt hozzák meg. Az anyák a munkahelyi és otthoni teendőiket jól össze tudták hangolni, hiszen bőven kaptak segítséget a férjüktől. Így volt lehetőségük a pihenésre, kikapcsolódásra, sőt még arra is, hogy szabadidejüket otthonaikon kívül töltsék.

Azok, akiknél az édesanya jóval több feladatot látott el otthon, gyakran látták fáradtnak, kimerültnek, idegesnek, ingerültnek az anyukájukat. A munkahelyükön kívül nem jártak el sehová, a rokonságon és a szomszédokon kívül nem nagyon tartottak fenn más emberi kapcsolatokat, nem volt jellemző, hogy barátokkal jártak volna össze. Pihenésre, szórakozásra alig maradt idejük. Az édesapák ezzel szemben időt tudtak szakítani a szórakozásra. Míg az anyák munka után háztartási teendőket láttak el, addig az apák tévét néztek, olvastak, hétvégénként eljárhattak sportolni vagy a barátaikkal tölthették a szabadidejüket.

Az ideális családi munkamegosztás

A családi munkamegosztás ennek a formája a megkérdezetteim fele (4 férfi, 2 nő) szerint teljesen ideálisnak bizonyult. Ők azzal érveltek, hogy a család akkor működőképes, ha mindenki tudja, hogy mi a feladata. Az otthon kialakult szabályok keretek közé rendezték a mindennapjaikat, s a jövőben maguk is így képzelik el a házastársukkal az életüket. Úgy gondolják, hogy bizonyos teendők elvégzésére nem egyforma mértékben alkalmas mindkét nem, így a hatékonyság növelése érdekében szükség van arra, hogy a nők végezzék el a házi munkák zömét. Véleményüket sztereotípiáik sorával próbálták alátámasztani (pl. a férfiak rendetlenek, ezért nem tudnák tisztán tartani a lakást).

Az interjúalanyok másik fele (4 nő, 2 férfi) azonban úgy véli, hogy napjainkban „idejét múlt” ez a felállás. Úgy gondolják, nem igazságos, hogy a nőknek sokkal kevesebb szabadidejük van. A lányok főleg azzal érveltek, hogy nem azért töltöttek hosszú éveket tanulással, hogy „házvezetők” legyenek. Szerintük mivel a nő is dolgozik, ugyanúgy hozzájárul a családi költségvetéshez, így az igazságos, ha a férfi kiveszi a részét a házimunkából. Nem tudják elképzelni, hogy olyannal éljenek együtt, akik elvárják, hogy kiszolgálják. Az egyik fiú még azt is hozzátette, hogy a túlterhelt nők könnyen boldogtalanná válhatnak, ami miatt fennáll a veszélye annak, hogy tönkremegy a házasság, ezért úgy tervezi, hogy az otthon körüli feladatokat teljesen egyenlő mértékben fogják megosztani leendő feleségével.

A hat lány közül öten el tudják képzelni azt, hogy társuknál magasabb iskolai végzettséggel és több fizetéssel fognak rendelkezni. Az öt lány közül négy szerint még az is teljesen elfogadható, ha a gyermeknevelés a férfi fő feladata lesz. Úgy vélik, ma már nem törvényszerű, hogy a nő maradjon otthon a gyerekekkel, így ha olyan párja lesz, aki nála kevesebbet keres, akkor ideálisabb lenne, ha a partnere esne ki a munkából. Ez mindenféleképpen a tradicionális női önkép megváltozását jelzi.

A lányok már nem feltétlenül az anyaságot helyezik elsődlegesnek az életükben. Karrierjüket, munkájukat éppolyan fontosnak tartják. Ebben az értelemben megváltozhat a hagyományos szerepfelosztás. A hagyományok és érzelmek helyett, racionális és gazdasági érvek határozhatják azt meg, hogy melyik szülő maradjon otthon.

A fiúk közül négyen gondolják azt, hogy előfordulhat az is, hogy a társa képzetesebb lesz, vagy több pénzt visz haza. Szerintük egyre több esély van erre, mivel nagyon sok lány szerez felsőfokú végzettséget. Azonban azt már egyik fiú sem tartja elfogadhatónak, hogy a

gyermek születése után a férfi maradjon otthon. Úgy gondolják, ez mindenféleképpen a nő feladata.

Otthon a szülőkkel, választás vagy kényszer?

A megkérdezettek mindegyike még erősen függ anyagilag szüleitől. Hatan otthon, hatan pedig hétköznaponként kollégiumban, illetve albérletben laknak, mivel ők vidéki települések lakói. Egyetemi tanulmányaik mellett, munkavégzésre csak korlátozottan van lehetőségük. Legtöbbjük alkalmi jellegű diákmunkákat szokott vállalni, amely azonban átlagosan havi 15-30 ezer forintos jövedelmet jelent. Ezen kívül ösztöndíjak és szociális támogatások állnak a rendelkezésükre, amely további néhány tízezer forintnyi bevételi forrást jelentenek számukra.

Elmondásuk szerint egyikük sem rendelkezik annyi bevétellel, hogy önállóan fenn tudja magát tartani. Szüleik, nagyszüleik támogatásával tudják biztosítani a mindennapi szükségleteiket. Ilyen körülmények között nem tudnak otthonról véglegesen elköltözni, önálló háztartás vezetni. Az önálló egzisztenciateremtés problémái miatt laknak még a szülőkkel, pedig ha tehetnék már mindannyian régen elköltöztek volna. Úgy tapasztaltam, hogy ez a vágy a lányoknál még erősebb. A fiúk számára „több dolog meg van engedve”, ellenben a lányok közül többen is arról számoltak be, hogy folyamatosan beszámolóssal tartoznak a szülőknek arról, hogy mikor és hova mennek. Ez pedig a húszas éveik közepén járó lányok számára egyre kellemetlenebb.

Legtöbben a generációs különbségek miatt kialakuló folyamatos konfliktusokról számolnak be. Nehezen találunk közös hangot a szülőkkel a különböző érdeklődési kör miatt, illetve bizonyos kérdéseket pedig gyökeresen másképpen látnak. A párkapcsolatok szabadsága különösen kényes téma családoknál. A jelenleg egyedülállók problémájának érzik, hogy alkalmi partnereiket hogyan vigyék haza. Többen is beszámoltak az ebből adódó kínos helyzetekből.

Úgy vélik, hogy a szüleik nehezen tudják azt elfogadni, hogy megváltoztak az ismerkedési szokások. Ellenben az interjúalanyaim már természetesnek tartják, hogy előfordulnak az emberek életében olyan kapcsolatok is, amelyeket csupán a fizikai vonzalom köt össze, s ezért nem is terveznek hosszútávra, így szeretnék elkerülni a szüleiknek való bemutatást. Szerintük az „unokára vágyó” szülőknek nem lehet elmagyarázni, hogy az adott partner az első és utolsó éjszakáját tölti el náluk.

A jelenleg párkapcsolatban élők elköltözési motivációjuk is a felnőtt szerepek betöltésének lehetetlenségével kapcsolatos. Ők azt nehezményezik, hogy otthon még mindig gyerekként kezelik őket, annak ellenére, hogy már teljes értékű felnőttek tartják magukat. A legtöbb időt már legszívesebben a párjukkal töltik, s az ehhez való engedélykérést kínosnak

tartják. A lányok már másképpen szeretnék rendben tartani a lakásukat: máshogyan rendeznék be, más ételeket főznének stb. Míg a fiúk úgy érzik otthon már nem tudnak kiteljesedni, teljes önállóságra vágnak.

A szülőtől való anyagi függetlenedés idejét még nem látják pontosan. Úgy gondolják, hogy az egyetem befejezése után sem fognak egyből elköltözni otthonról. Egyrészt, mert kérdéses, hogy az akkori gazdasági helyzet mennyire teszi lehetővé a gyors elhelyezkedést, illetve milyen fizetést kapnak majd pályakezdőként. Másrészt, mert azt tervezik, hogy munkába állásuk után is még 1-2 évig otthon laknak, hogy elegendő pénzt gyűjthessenek össze ahhoz, hogy elkezdjék önálló életüket. A legtöbben legszívesebben addig szeretnék várni, amíg lakást nem tudnak vásárolni, az albérletben való lakás kevésbé vonzó számukra.

Mindenki szerint az anyagi körülmények adják a legfontosabb gátját a szülői ház elhagyásának, s egyikük sem merne el úgy elköltözni, hogy nincsen még munkája, még akkor sem, ha párjuk biztos jövedelemmel rendelkezik. Interjúalanyaimat megkértem arra, hogy számolják át, megközelítőleg hány évesen tudnak majd elköltözni otthonról, ők maguk is meglepődtek az eredményen: 27-32 év közötti életkorokat jelöltek meg. Ebben az életkorban szüleik már nemcsak házasságok voltak, de már gyermeket is vállaltak, ők azonban még csak az elköltözést tervezik, s majd csak azután szeretnék családot alapítani.

Ennek ellentmond az, hogy egyikőjük sem keres még aktívan teljes munkaidős állást. Ketten elmondták, hogy az ösztöndíjak és a szociális juttatások kiegészülve a diákmunkával megkeresett fizetéssel nem kevesebb annyi, hogy megérje nekik a munkavállalás. Mindannyian átlagosnak tartják a jelenlegi életszínvonalukat: havi bevételeikkel beosztással kell gazdálkodniuk, de a legfontosabb dolgokból nem szenvednek hiányt. Ketten megemlítették, ha dolgoznának és önálló lakásba költöznének, az ebből adódó költségek (lakbér, rezsi, élelmezés, stb.) kifizetése után a pályakezdői fizetésből nem maradna pénz sem szórakozásra, sem pedig arra, hogy tartalékoljanak, ráadásul a jelenlegi életszínvonaluk is valószínűleg csökkenne.

A szülőtől való elköltözés szintén elsősorban gazdasági döntéssé vált. Nem az határozza meg, hogy az egyén érettnak érzi magát az önállóságra, a családi fészek elhagyására. Fontosabb szempont, hogy rendelkezésre álljon megfelelő anyagi forrás. Hiszen interjúalanyaim mindegyike úgy nyilatkozott, hogy akkor fognak elköltözni, ha bevételi forrásaik elegendők ahhoz, hogy „kényelmesen” megéljenek belőle.

Az ötéves terv

Megkérdeztem őket arról is, hogy hogyan látják magukat öt év múlva, melyek azok a legfontosabb célok, amelyeket el szeretnének érni. Elsősorban szakmai eredményekről kezdtek el beszélni. Az egyetem befejezését és a munkatalálást tartják a legfontosabbnak. Többen beszámoltak arról, hogy félnek a munkakereséstől. Nem szeretnék olyan pozíciókat betölteni, amelyekhez túlképzettek. Arra vágnak, hogy a tanulásba befektetett idő és energia meghozza a gyümölcsét.

Mindannyian magas presztizsű állásra vágnak. Mivel tudatosan különböző egyetemi tanulmányokat folytatókat kérdeztem meg, igen vegyes karriercélok vannak: nőgyógyász, ügyvéd, politikus, építész, meteorológus, zeneművész egyaránt szerepel a vágyott foglalkozások között. A legtöbben középvezetői vagy felsővezetői pozíciókkal lesznek csak elégedettek. A „biztos, jól kereső állás” megtalálásáig sem a férfiak, sem pedig a nők nem vállalnának gyermeket még akkor sem, ha a párjuk rendelkezne annyi bevétellel, hogy az egész család megélhetésének elegendő lenne.

Utóbbi állításból egyfajta bizonytalanságra, bizalmatlanságra következtek. A kétkeresős családmódel elterjedése előtt nők ezrei vállaltak úgy gyermeket, hogy önálló jövedelemmel nem rendelkeztek. Az életmód és értékrendszer megváltozása miatt azóta sokat változott a családalapítás motivációja és szokásai. Ellenben azokban a történelmi korokban is ugyanúgy lehetőség volt arra, hogy a házasság nem működik, vagy a családfenntartó munkaképtelenné válik, mégis születtek gyermekek.

A mai generációkat sokkal inkább pesszimizmus, a jövőtől való félelem jellemzi. Úgy tapasztaltam, az általam megkérdezettek is úgy szeretnék berendezni az életüket, hogy minden esetre felkészüljenek. Ezért kizárólag csak akkor mernének gyermeket vállalni, ha képeseknek érzik magukat arra, hogy akár önállóan is fel tudják nevelni.

Érdekes jelenség, hogy már a közös életük elkezdése előtt is arra gondolnak a párok, hogy mi lesz, ha mégis elválnak. A válaszok száma valóban jelentős mértékben megnőtt az elmúlt évtizedekben, s ennek ismerete félelmeket generálhat a fiatalokban. Míg a karriertervezésnél erős optimizmus jellemző (hiszen mindenki magas státuszú munkára vágyik), addig a családi élettel kapcsolatban sokkal erősebb a pesszimizmus szerepe.

A szakmai tervek mellett csupán interjúalanyaim fele említette meg, hogy szeretnék egy stabil, boldog párkapcsolatban élni, s közülük is csak ketten (az a két fő, aki a legidősebbek az interjúalanyok között: jelenleg 26 és 28 évesek), hogy addigra már a gyermekvállalás tervezése is aktuális lehet.

Pár kapcsolat és párkapcsolat

A megkérdezettek közül jelenleg öt főnek van párkapcsolata. Mindegyiküknek egy évnél hosszabb ideje tart és el tudják képzelni, hogy jelenlegi partnerükkel fogják leélni az életüket. Azonban még egyikük sem érzi magát felkészülve az együttélésre, házasságra, vagy a gyermeknevelésre. Szintén elsősorban anyagi körülményeikre hivatkoztak, másrészt pedig nem tartják magukat elég érettnak ahhoz, hogy betöltsék az apa, vagy az anya szerepét.

Szeretnének még tanulni, kipróbálni magukat akár több foglalkozásban is. Fiatalnak érzik magukat ilyen jellegű elkötelezettséghez. Jelenleg élvezik az egyetemista életet, szívesen járnak el bulizni, esténként szórakozni a párjukkal, vagy a barátaikkal, amely egy gyermek mellett lehetetlen lenne.

Heten egyedülálló, közülük is öt személynek, már több, mint két éve nem volt párkapcsolata. Egy fiú és egy lány mondta azt, hogy tudatosan kerülnek a komoly kapcsolatokat. Ők jól érzik magukat egyedül, nincsen szükségük kötöttségre, mert az meggátolhatná őket a szórakozásban. Úgy gondolják, hogy elegendő, ha csak későbbi életkorban kötelezik el magukat. Egyikőjük elmondta, hogy egy későbbi házasság is sikeresebb lehet, ha a felek előtte „kiélték magukat”. Ezért fiatalabb életkorban ideálisabbnak tartja, ha inkább több kötelezettségekkel nem járó kapcsolatot tart fenn, akár egymással párhuzamosan.

A többiek azonban vágnak egy stabil társra, akit szerintük egyre nehezebb megtalálni. Úgy vélik, hogy a szerencsésebbek könnyen rálelhetnek az egyetemen a párjukra, azonban akiknek erre nincs lehetőségük máshol igen kevés esélyt látnak rá. A szórakozóhelyeket nem érzik alkalmasnak az ismerkedésre, szerintük ott csak alkalmi partnert lehet találni.

Ketten megemlézték a közösségi oldalak káros hatását a személyes kapcsolatokra. Szerintük az emberek annyira hozzászórtak az online kommunikációhoz, hogy a valódi életben csak korlátozottan képesek rá. Elmondásaik szerint nagyon sok ismerősük van, aki csak az interneten keresztül képes velük beszélni, s sokan az udvarlásra is csak akkor képesek, ha a másik fél nem áll velük szemtől-szemben. Az internetes társkeresést mégis elutasítják.

Három lány a változó értékrendszerre vezetik vissza a pár találás nehézségeit. Úgy gondolják, hogy a fogyasztói társadalom erre is hatott. Nemcsak a megvásárolt eszközök, de a másik ember is könnyen lecserélhető. Ha valami nem tökéletes a másik félben, vagy a kapcsolatban akkor a legtöbben könnyen kilépnek belőle. Szerintük a fiúkra különösen igaz, hogy gyakran cserélgetik a partnereiket.

Házasság vagy együttélés?

Nyolc interjúalanyom mindenféleképpen házasságban szeretne élni. Szerintük egy párkapcsolat akkor teljeseedik ki a leginkább, ha legalizálják. A házasságkötés előtt azonban mindenki szeretne összeköltözni a párjával. Senki sem merne a nélkül belevágni egy házasságba, hogy nem próbálná ki milyen az együttélés. Úgy vélik, hogy csak így lehet a leginkább megismerni a másikat, ekkor derül ki az is, hogy valóban összeillenek-e. Azt tartják ideálisnak, hogy a házasságkötés előtt legalább 1-2 évig együtt éljenek, hogy kiderülhessen van-e esély arra, hogy sikeres legyen a házasság.

A megkérdezettek közül négy személynek a szülei elváltak. A válás okai és következményei különbözőképpen hatottak a családokra. Kettejük édesanyja újra házasodott, a másik két interjúalanyom édesanyja pedig hosszú évek óta egyedül van, s nehezen tudja megoldani a család fenntartását. Nem túl sikeres házasságokat láttak otthon, mégis hasonló véleményen vannak mindannyian: házasságban szeretnének élni. Számukra fontos, hogy a párjukkal örök hűséget fogadjanak egymásnak. Egyetértettek abban is, hogy az együttélés sokkal bizonytalanabb, s különösen a lányok hangsúlyozták azt, hogy nagyobb biztonságban van az a család, ahol a szülők házasok.

Ellenben négy interjúalanyom szerint a házasság ma már csak formalitás. Ők úgy látják, hogy a napjainkra a házasság intézménye elvesztette aktualitását. Mivel ma már elfogadottá váltak az élettársi kapcsolatok szívesebben preferálják a párkapcsolatnak ezt a formáját. Legfőbb érveik között az szerepel, hogy az élettársi kapcsolat azért jobb, mert nem jár olyan nagy kööttséggel. Ha valami nem működik könnyebb kilépni belőle. Ketten megemlítették, hogy attól nem fog lesz jobb egy kapcsolat, ha összeházasodnak a felek, a „papír” nem garancia a boldogságra, ezért feleslegesnek tartják.

Úgy gondolják, az sem fontos, hogy egy gyermek házasságban szülessen, sőt két lány szerint jobb házasságon kívül gyermeket vállalni, mert egyedülállóként több támogatás jár a gyermekneveléshez, amelyet úgy gondolják, hogy mindenféleképpen ki kell használni. Ők semmi esetre nem szeretnének férjhez menni.

Míg a másik két fiú úgy gondolja, hogy akkor fog megnősülni, ha a párja erre vágyik. Számukra nem létszükséglet a házasság. Nem tiltakoznak az ellen, hogy valaha házasságban éljenek, de nem is tartják fontosnak.

Gyermekvállalás

Az interjúalanyok közül csupán egy lány mondta azt, hogy sohasem szeretne gyereket. Ő azzal érvelt, hogy túl nagy felelősséggel és problémával jár. Úgy érzi, hogy senkiben nem szabad

annyira megbízni, hogy közös gyermeket vállaljanak. Szerinte nagyon sok nehézséggel kell szembenézni napjainkban, az ezekkel való megküzdést pedig a gyermek tovább nehezíti. A nők életében ezt még nagyobb gondként látja, hiszen a szülés miatt kiesett idő akár végleg megakadályozhatja a karrierépítést.

A többiek a gyermekvállalást az élet meghatározó részének tartják, egy olyan életcélként, amelyet el kellene mindenkinek érni. Úgy gondolják, hogy az életet és a párkapcsolatot is a gyermeknevelés teszi teljessé. Legtöbben két gyermeket szeretnének. Négyen három, vagy annál is többet, mert ők maguk is nagycsaládból származnak.

Hasonló véleményen voltak a gyermekvállalás idejével kapcsolatban. Mindenki csak akkor szeretne gyermeket, ha már biztos egzisztenciával rendelkezik. Nem szeretnének a szüleiknél alacsonyabb életszínvonalon élni, sőt még jobb életkörülményekre vágynak. A diploma megszerzése, a lakás, a jó állás megtalálása és egy bizonyos karrierút befutását elengedhetetlennek tartják ahhoz, hogy gyermekvállaláshoz. Az anyagi helyzet alapvetően befolyásolja őket a családtervezésnél. Az első gyermek érkezésének idejeként 28-35 év közötti életkorokat jelöltek meg.

Öten említették csak meg, hogy a gyerek vállalás elengedhetetlen feltétele számukra a megfelelő partner. Két lány számára nagyon fontos, hogy párjuk is stabil munkahellyel és jövedelemmel rendelkezzen, hogy akár csupán az ő keresete is elegendő legyen a megélhetéshez. Három fiú pedig csak olyan nővel szeretne családot alapítani, akivel hasonló értékrendet képviselnek.

Láthatjuk, hogy a fiatalok életében még mindig nagyon fontos a gyermekvállalás, annak ellenére is, hogy a demográfiai adatok nem ezt bizonyítják. A tervezett és a valóban megszületett gyerekek száma között nagy különbség van. Úgy vélem, hogy a párok elvárásai változtak meg. A gyermekvállalás idejét nemcsak az iskoláztatás elhúzódása és az egzisztenciateremtés nehézségei miatt halasztják el, hanem azért is, mert a „tökéletes pillanatra” várnak. Ez azonban nemcsak azzal jár, hogy egyre későbbi életkorban szülnek a nők, hanem egyre kevesebb esély van arra is, hogy a tervezett (az átlagosnál több) gyermekszám megvalósulhasson.

Összegzés

Az elmúlt évtizedekben végbemenő gazdasági-társadalmi változások hatására a családalapítási szokásokban is változások következtek be. A II. világháború után egyre inkább általánossá vált kétgyermekes családmodell veszélybe került, az egy gyermeket vállaló és a gyermektelen párok aránya megnőtt.

A dolgozat elsősorban a kedvezőtlen demográfiai mutatók hátterében álló tényezők vizsgálatával foglalkozott. Bemutattam, hogy a nők helyzetének változásai alapvetően meghatározzák a gyermekvállalás aktuális trendjeit. Egyre magasabb iskolai végzettség lehetőséget ad számukra magas státuszú munkahelyi pozíciók betöltésére is. Az önálló jövedelemszerzés képessé teszi őket saját egzisztenciális biztonságuk megalapozására, így a házasságkötés gazdasági motivációja eltűnt.

A munka és magánélet közötti egyensúly megteremtésének problémája miatt a nők könnyen túlterheltté válnak, hiszen jelenleg Magyarországon a két terület összehangolására csak igen korlátozottan állnak rendelkezésre szociálpolitikai és munkaerő-piaci eszközök. Az elismerésre és megbecsülésre vágyó hölgyek számára már nem vonzó a családjáért mindent feláldozó, alárendelt nő szerepe.

A III. fejezetben bemutatott kutatások azt bizonyítják, hogy bár folyamatosan nő a házasságon kívül született gyermekek arány, az élettársi kapcsolatokban mégis kevesebb az esély a gyermekvállalásra, mivel felbomlásuk valószínűsége nagyobb, kevésbé bizonyulnak stabilnak, amely elengedhetetlen feltétele annak, hogy a párok a gyermekvállalás mellett döntsenek.

A házasságkötések és a születések számában is folyamatos visszaesés figyelhető meg, s mindkettő egyre későbbi átlagéletkorban jellemző az emberek életében. Időbeli kitolódásuk, halogatásuk gyakran azzal jár, hogy az egyén végleg lemond róla, illetve a gyermekvállalás esetén a tervezett gyerekek száma már nem tud realizálódni.

A családalapítási szokásokat nagymértékben befolyásolja az adott társadalmi-gazdasági környezet, a különböző korszakokban élő generációk számára adott lehetőségek és kihívások hatással vannak a fiatalok családtervezésére. A dolgozatban kiemelten foglalkoztam az oktatási expanzió hatásával. Az iskolai részvétel elhúzódásával egy új életszakasz jelenik meg, mivel a munkajövedelemmel nem rendelkező, de már felnőtt korú emberek a szüleikkel otthon laknak.

Ez számos konfliktussal jár az egyének életében és össztársadalmi szinten is egyaránt. Empirikus kutatásom ennek bemutatására irányult. Tizenkét 22 és 28 év közötti egyetemi

hallgatót interjúztam meg annak érdekében, hogy a kései serdülőkor és a kapunyitási pánik jelenségét megismerjem, továbbá megvizsgálhassam lehetséges hatásait a fiatalok családalapítással kapcsolatos elképzeléseikre.

A legtöbben arról számoltak be, hogy terhes más számukra a szülőkkel egy háztartásban élni, mivel önállóságra vágnak. Elköltözésüknek akadályaként csupán anyagi okokat jelöltek meg. Mindannyian szeretnék előtte egyetemi diplomát, jól jövedelmező munkát szerezni. 27 és 32 év közötti életkorokat jelöltek meg arra vonatkozóan, hogy mikor tervezik az önálló lakásba költözést, a szülőktől való teljes függetlenedést, s csak ezután tervezik a családalapítást.

Arra következtetek, hogy az első házasságkötések és a gyermekvállalás viszonylag magas átlagéletkora továbbra sem fog csökkenni a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében. A tanulmányok befejezése jelenleg elsődleges fontossággal bír az interjúalanyaim életében is, mert úgy vélik, hogy az egyetemi végzettség elengedhetetlen a számukra megfelelőnek ítélt munkakörök betöltéséhez. Oktatásbeli részvételük megakadályozza őket abban, hogy teljes munkaidős állást vállaljanak, amely szükség lenne ahhoz, hogy megteremtsék az önálló életükhöz és a családalapításukhoz nélkülözhetetlen kellékeket (lakhatás megoldása, anyagi megtakarítás).

Úgy tapasztaltam, számos területen bizonytalanság, szorongás, pesszimizmus jellemzi interjúalanyaim jövőbeli elképzeléseit. Középvezetőnél alacsonyabb munkahelyi pozíciónál senki nem szeretne alacsonyabb státuszt betölteni, azonban kétségeik vannak afelől, hogy valóban sikerül-e ezt elérniük. Kiszámíthatatlannak tartják a pályakezdők munkaerő-piaci esélyeit, éppen ezért ameddig csak lehet tanulni szeretnék, hiszen addig sem kell szembenézni azzal, hogy esetleg nem térülnek meg a tanulásba fektetett évek.

A felnőttiséggel járó szerepek betöltését- munkavégzés, élettársi kapcsolat, házasságkötés, gyermekvállalás- még egyikük sem vállalná fel. A szülői házban, életkoruk ellenére gyakorlatilag gyermeki státuszban élnek, amely feszültséget kelt bennünk, mégsem próbálnak meg ezen változtatni.

A családalapítással kapcsolatos elképzeléseik stratégia jellegűek. A legtöbbjük számára a házasságkötés és a gyermekvállalás is fontos életcél, azonban ezek realizálását feltételekhez kötik. Elsősorban az egzisztenciateremtés fontosságát hangsúlyozzák. Az önálló lakhatás megoldása, a „biztos és jól jövedelmező munka”, és a „kényelmes élet” megvalósulása után tervezik a családalapítást.

Felhasznált irodalom

1. Andorka Rudolf (2001): Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris Kiadó
2. Bánlaky Pál (2004): Családszociológia. Budapest, A magyarországi Evangéliumi Testvérközösség Weseley János Kiadója
3. Buda Béla (1985): Női szerep- női szocializáció- női identitás. In: Koncz Katalin (szerk.): Nők és férfiak. Hiedelmek és tények. Budapest, Magyar Nők Országos Tanácsa-Kossuth Könyvkiadó
4. Czeizel Endre (1985): Az újabb társadalmi változások hatása a nők termékenységre és a család feladataira. In: Koncz Katalin (szerk.): Nők és férfiak, Hiedelmek, tények. Magyar Nők Országos Tanácsa, Kossuth Könyvkiadó
5. dr. Kollár József: Kitolódott gyermekvállalás
http://abanoemi.blogter.hu/151058/kesoi_csaladalapitas_kitolodott_gyermekvallalas
(2012. 04. 01.)
6. Egészség: Kapunyitási pánik: a boldogtalanság kezdete?
http://hvg.hu/egeszseg/20091106_kapunyitasi_panik_boldogtalansag
(2012. 03. 03.)
7. Erdélyi Gabriella (2008): „Nem szerelemből, hanem földi javak végett.”Házasságok kétféle modellje a késő középkorban. In: Rubicon. 19. évfolyam, 5. szám, 66-69.
8. Estók Éva (2005): A jó (értelmiségi) anya. In: Palasik Mária, Sipos Balázs (szerk.): Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? Női szerepek változása a 20. századi Magyarországon. Budapest, Napvilág Kiadó

9. Fényes Hajnalka (2010): A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban. A nők hátrányainak felszámolódása Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó
10. Fiatalok és az elmaradó családalapítás okai
<http://www.origo.hu/tudomany/tarsadalom/20050927fiatalok.html>
(2012. 03. 01.)
11. Frey Mária (1999): Nők a munkaerőpiacon. In: Pongrácz Tiborné, Tóth István György (szerk.): Szerepváltozások - jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999. Budapest, TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkársága
12. Gregor Anikó (2005): „Ha volna két életem...” A szerepkonfliktusokból fakadó feszültségek a nyugat-európai, a poszt szocialista- és az USA-beli nők között. Szociológiai Szemle 2008/2.
13. Gosta Esping-Andersen: Egy gyermekközpontú beruházási társadalmi stratégia. Esély 2008/5.
14. H. Sas Judit (1984): Nőies nők és férfias férfiak. A nőkkel és férfiakkal kapcsolatos sztereotípiák élete, eredete és szocializációja. Budapest, Akadémiai Kiadó.
15. Husz Ildikó: Iskolázottság és gyermekvállalás időzítése
http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2006_1/Husz%20Ildiko_tan.pdf
2012. 10. 10.
16. J. M. Adovasio, Olga Soffer, Jake Page (2007): The Invisible Sex: Uncovering the True Roles of Women in Prehistory, Smithsonian Books
17. Kamarás Ferenc: Családalapítás és gyermekvállalás az 1990-es években és az ezredfordulón
http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2001_1-2/kamaras.pdf
(2012. 03. 01.)

18. Kapitány Balázs - Spéder Zsolt: Gyermekvállalás
http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/DemPort/03kapitany_speder.pdf
(2012. 11. 20.)
19. Katus László (2001): Várúrnők és apácák. Nemesasszonyok a középkorban
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/varurnok_es_apacak_nemesasszonyok_a_kozepkorban/
(2012. 03. 29.)
20. Kereszty Orsolya (2005): Bédy-Schwimmer Rózsa, a Nő és a Társadalom szerkesztője. In: Palasik Mária - Sipos Balázs (szerk.) Házastárs? Vetélytárs? Munkatárs? - A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon, Budapest, Napvilág Kiadó
21. Koncz Katalin (2008): A munka és a magánélet egyensúlya az Európai Unió követelmények fényében. In: Munkaügyi Szemle 52. évfolyam 1. szám
22. Kopp Mária - Skrabski Árpád (2007): Női szerepek a mai magyar társadalomban.
<http://www.vigilia.hu/archiv.html>
23. Kovács Mónika (2007): Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák és karrieraspirációk. Educatio, 16. évfolyam, 1. szám, 99–114.
24. Krémer Balázs (2009): Bevezetés a szociálpolitikába. Budapest, Napvilág Kiadó
25. KSH
<http://www.ksh.hu/>
(2012. 12. 02.)
26. Ladányi Andor (1996): Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve. Educatio, 5. évfolyam, 3. szám, 375-389.

27. Lifemagazin. hu
<http://lifemagazin.hu/életmod/ep-lelek/orok-kamaszkor-a-pan-peter-szindroma>
(2012. 10. 29.)
28. Nagy Beáta (1999): Munkahelyi előmenetel (1993-94). In: Nagy Ildikó- Pongrácz Tiborné- Tóth István György (szerk.) : Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről 1999. Budapest, TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága
29. Nagy Beáta (2005): Nők a vezetésben. In: Nagy Ildikó-Pongrácz Tiborné-Tóth István György (szerk): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005. Budapest, TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium
30. Németh György (2001): A nők erényei. Női szerepek az ókori Hellaszban. Rubicon 12. évfolyam 6. szám 7-10
31. Őri Péter - Spéder Zsolt (szerk.) (2012): Demográfiai portré 2012 Jelentés a magyar népesség helyzetéről. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
32. Péter Katalin (2001): Nők önállósága, férfiak önállósága a társadalomban. Rubicon, 12. évfolyam, 6. szám, 20-24.
33. Pukánszky Béla (2006): A nőnevelés évezredei. Fejezetek a lányok nevelésének történetéből. Budapest, Napvilág Kiadó
34. Szabó Mónika: A társadalmi nemekkel kapcsolatos dinamikus nézetrendszerek szociálpszichológiai vizsgálata: Ideológiák és sztereotípiák, nem tipizáltság és társas identitás
http://pszichologia.phd.elte.hu/vedesek/2009/SZABO_M_PHD_2008.pdf
(2012. 03.10.)
35. Szvetelszky Zsuzsanna (2005): A kapunyitási pániktól a nagymama-elméletig. Budapest, Pont Kiadó

36. Tari Annamária (2010): Y generáció. Budapest, Jaffa Kiadó
37. Ternovszky Ferenc (2005): Munka, nők (férfiak), család II. Nők - bér munka – család. Munkaügyi Szemle, 49. évfolyam, 10. szám
38. Tóth Olga (2007): Nőnek lenni- társadalmi nem (gender) az egyenlőtlenségek rendszerében. Magyar Tudomány, 2007/12
39. Tóth Eszter Zsófia (2009): A traktoros lánytól a buszvezetőnőig. Nők férfifoglalkozásokban a szocializmus kori Magyarországon. Rubicon, 20. évfolyam 4. szám
40. Utasi Ágnes (2004): Feláldozott kapcsolatok- a magyar szingli. Budapest, MTA Politikatudományi Intézet
41. Utóserdülőkor-Pán Péter szindróma: Harmincévesen is kamasz?
http://www.medizona.hu/egeszseg/20090311_pan_peter_szindroma.aspx
(2012. 03. 12.)
42. Valuch Tibor (2009): Család, háztartás, a női tevékenységszerkezet és a szerepfelfogás változásai 1945 után. Rubicon, 20. évfolyam, 4. szám
43. Vida Katalin (2011): A kezdődő felnőttkor és a kapunyitási pánik. In: Puskás-Vajda Zsuzsa és Lisznyai Sándor (szerk): Ifjúságkutatás és tanácsadás A pszichológiai tanácsadás tudományos alapjai. Budapest, FETA könyvek 6

1. számú melléklet

Interjúvázlat- Családalapítási stratégiák

Kora

Neme

Lakhelye

Foglalkozása

Legmagasabb iskolai végzettsége

Meséljen a gyerekkoráról, a neveltetéséről!

Az Ön szülei hány éves korukban döntöttek a gyermekvállalás mellett?

Hány testvére van? Mi a foglalkozásuk? Házasok? Vannak gyermekeik?

Mi a szülei legmagasabb iskolai végzettsége? Mivel foglalkoznak?

Az Ön családjában hogyan osztották fel a házimunkát és az otthoni feladatokat?

Ön szerint milyen volt ez a családi munkamegosztás?

Az édesanyja dolgozott a gyermeknevelés mellett?

Hol él jelenleg (a szüleivel egy háztartásban, kollégiumban, albérletben, önálló lakásban)?

Szeret-e együtt élni a szüleivel? Vannak-e konfliktusok önök között? Ha igen, ezek miből adódnak?

Mikor szeretne önálló lakásba költözni? Mire lenne szüksége ahhoz, hogy elköltözhessen otthonról?

Hogyan látja magát öt év múlva? Melyek azok a legfontosabb célok, amelyeket el szeretne érni? Tart-e attól, hogy esetleg nem fog valamilyen terve megvalósulni?

Meséljen a karrierterveiről! Milyen munkahelyi pozícióval lenne elégedett?

El tudja-e képzelni, hogy az apa essen ki a munkából a gyermeknevelés miatt?

Meséljen a családalapítási terveiről!

Szeretne házasságban élni? Ha igen, hány éves korában szeretne házasságot kötni?

Van jelenleg párkapcsolata? Mióta van/mióta nincs?

Szeretne gyerekeket? Hány gyermeket szeretne? Mennyi idő múlva?

Önnek milyen segítségekre lenne szüksége a családalapításhoz?